

16. Сердюк О.В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: Пізнання соціальності права: [монографія] / Сердюк О.В. – Харків: Яшма, 2007. – 320 с.

17. Бетелл Т. Собственность и процветание / Бетелл Т.; [пер. с англ. Б.Пинскера]. – М.: ИРИСЭН, 2008. – 480 с. – (Серия «ИСТОРИЯ»).

СОЦИАЛЬНО ЭФФЕКТИВНОЕ ПРАВО - ПРИЗНАК ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Осипова Н.П.

На началах принципа органического единства в гражданском обществе правового и социального аспектов прав человека в статье обоснованы положения о взаимной зависимости социальной эффективности права от развитости всей системы социальных факторов гражданского общества и самого этого общества от состояния социальной эффективности права. Главная идея статьи заключается в том, что гражданское общество невозможно без социально эффективного права по определению. Для современной Украины, с точки зрения ее европейского выбора это положение имеет фундаментальное и ключевое значения.

Ключевые слова: гражданское общество, правосознание, права человека, действительность права, социальная эффективность права

SOCIALLY-EFFECTIVE LAW IS THE SIGN OF CIVIL SOCIETY

Osipova N.P.

In the article the principles of mutual dependence of social effectiveness of law on development of the whole system of social factor of civil society and the dependence of this society on the state of social effectiveness of law have been motivated with the help of basis of organic unity of legal and social aspects of human rights principle. The main idea of the article is that civil society is not possible without socially effective law. For modern Ukraine from the point of view of its European choice this principle has fundamental meaning.

Key words: civil society, human rights, legal conscience, social effectiveness of law.

УДК 37.035: 340.11 (477)

докт. філос. н., проф. Г.П.Клімова

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті аналізується сутність поняття «правове виховання», виокремлюються стадії здійснення правовиховного процесу, розглядається адаптація системи правового виховання до різних соціальних груп і прошарків українського суспільства.

Ключові слова: правове виховання, цілі правового виховання, стадії правового виховання, соціальні групи і прошарки.

Актуальність теми. Проблема розбудови демократичної правової держави є безпосередньо пов'язаною із розвитком правової свідомості і

правової культури. Саме правосвідомість і правова культура населення є соціальною гарантією дії верховенства правового закону в суспільстві, є основою, фундаментом правової держави в Україні. Адже громадянин є єдиним чинником, здатним утворювати державу і правопорядок, приводячи в дію Конституцію України і законодавство. Тому правосвідомість і правова культура всіх суб'єктів суспільних відносин потребують постійного раціонального формування, вдосконалення, позитивного соціального розвитку.

Формування правової свідомості і правової культури не відбувається стихійно. Важлива роль в його здійсненні належить правовому вихованню.

Наукова розробка проблеми. У науковій літературі знайшло широке відбиття осмислення сутності правового виховання, форм і методів його здійснення (С.С.Алексєєв, В.К.Бабаєв, В.В.Головченко, Н.А.Косирін, В.Н.Кудрявцев, В.В.Лазарєв, В.С.Нерсєсянц, Є.В.Татарінцева, В.Н.Тищенко та ін.). Разом з тим до сьогодні відсутня єдина точка зору у визначенні правового виховання, слабо розроблені методики правовиховного процесу, що адаптовані до різних соціальних прошарків і груп українського суспільства. Аналіз цих питань і є *метою* цієї статті.

Поняття “правове виховання” з'явилося в ХХ ст., але право завжди вважалось елементом виховання громадянина. Ще давньогрецький філософ Сократ висунув думку: людина вчиняє погано тому, що не знає, як саме вона має вчиняти. “Оскільки моральне зло йде від незнання, значить, знання – джерело моральної досконалості” [1, с.107].

Тоді ж, в античних Греції та Римі, склалася система правового виховання, яка може бути прикладом навіть для багатьох сучасних держав. “У грецьких містах-державах у громадян вже з дитячих років виховувалася повага і навіть пошана як до законів, так і до встановлених у них полісних порядків... В Афінах... право асоціювалося з розумом і справедливістю... Ще більшою мірою культ права і пошана до закону склалися в римському суспільстві. Слідування республіканським законам було для римлян не лише юридичним обов'язком, але й справою честі” [2, с.136].

Ідеї громадянського виховання, що розглядаються в тісному зв'язку з правом повинності, поширилися в епоху Відродження, особливо у Флорентинській республіці (XV ст.), у поглядах представників школи “громадянського гуманізму” (П.Верджеріо, Л.Бруні та ін.). Виховання громадянського обов'язку пов'язувалось з підкоренням закону, праву. Ці традиції були розвинуті в працях мислителів епохи Просвітництва. З кінця XVIII ст. в школах почали вводитися навчальні курси законодавства, а з кінця XIX ст. – громадянознавства.

Історія свідчить про те, що правове виховання є складовим елементом ідеологічної функції будь-якої держави. У міру розвитку і вдосконалення державності знаходяться більш дійові способи і форми

здійснення цієї функції, все більш відокремлюється і спеціалізується правове виховання як самостійний вид діяльності держави, її органів і її співробітників, а також органів місцевого самоуправління і суспільних організацій і установ.

Змінюються зміст і тактика, форми і способи впливу на свідомість мас і окремих громадян, але значною мірою стабільною (передусім в розвинених державах) є її сутність у вигляді уявлень про право і його сенс, цінності і функції [3, с.396].

На наш погляд, поняття «правове виховання» припускає свій двоаспектний розмір: у широкому і вузькому розумінні.

Правове виховання у широкому розумінні являє собою процес формування правосвідомості і правової культури членів суспільства, включаючи вплив соціально-економічного укладу життя, політичного режиму, ідеологічної діяльності, системи законодавства і юридичної практики, моральної атмосфери, традицій суспільства, а також загальної освіти і спеціальної освіти.

Правове виховання в узькому сенсі – це один з видів соціальної діяльності, що виражається в організованій співпраці державних органів і громадських організацій, спрямованої на формування правової свідомості і правової культури, на виховання законослухняних громадян.

Правове виховання як діяльність має на меті перетворення політико-правових ідей і вимог на особисті переконання громадян і норму їхньої поведінки, розвиток їхньої правової культури і соціально-правової активності, у висновку – зміцнення політико-правових відносин в суспільстві на основі принципів законності.

Правове виховання як діяльність має троїсту ієрархію цілей:

- формування системи правових знань (найближча мета);
- формування правового переконання;
- формування мотивів і звичок, правомірної, соціально активної поведінки (кінцева мета).
- Правове виховання покликано сформувати такі якості у людини:
- знання місця права в суспільстві, його значення, напрямків і принципів правового регулювання;
- знання норм та інститутів різних галузей права в межах, необхідних для побутової, навчальної, трудової, суспільної діяльності;
- навички застосування права в конкретних ситуаціях, комплексні характеристики варіантів вчинків не тільки як правильних чи неправильних, поганих чи хороших, але й законних і незаконних;
- ставлення до права як високої соціальної цінності, носієм ідеї справедливості;
- ставлення до правозастосовчої практики як до забезпечення життя закону;
- внутрішня готовність до дотримання правових принципів і конкретних вимог правомірної поведінки;

– готовність сприяти правомірній поведінці інших осіб.

При цьому важливо, щоб перераховані вище якості людини були сформовані не тільки на інформаційному, а також на емоційному рівні, щоб людина була солідарна з принципами і вимогами права, була готова і вмiла практично діяти для реалізації своєї правової позиції.

Тому процес правового виховання повинен проходити певні стадії: 1) когнітивну стадію, на якій відбувається ознайомлення індивідів зі здобутками правової культури, з національним законодавством і юридичною діяльністю; 2) емоційну стадію. На цій стадії формується позитивне психологічне ставлення до права і правомірної поведінки; 3) поведінкову стадію. Це стадія корекції соціальної поведінки за допомогою правових стимулів і правових обмежень [4, с.15].

Треба зауважити, що в сучасних умовах правове виховання, яке в концептуальному вигляді є цілеспрямованою і цивілізованою діяльністю державних органів, спрямованою на формування правосвідомості і правової культури, фактично перестало бути діяльністю, що підлягає державно-правовому регулюванню, тобто за своєю суттю є малокерованою, малоконтрольованою діяльністю, що втрачає головний структуроутворюючий елемент – цілеспрямованість. Результатом цього є розрив між теоретичною базою правового виховання і практичною формою її реалізації, що, у свою чергу, загрожує зведенням правовиховної діяльності як державної, так і всієї правоохоронної системи на рівень декларації нормативних актів.

Рівень правового виховання, що існує, не відповідає сучасному етапу розвитку нашого суспільства. Державні установи, що покликані вирішувати цю проблему, діють розрізнено. Слабко залучаються у правовиховну діяльність громадські установи. Практично не проводиться послідовна пропаганда чинного законодавства. Окремі заходи, що проводяться, здійснюються безсистемно, без урахування стану законності і правопорядку, без урахування потреби населення у тих чи інших юридичних знаннях. Допускається пом'якшене ставлення до фактів порушення законності, існування організованої злочинності і корупції.

Збільшення ефективності здійснення правового виховання здебільшого залежить від розробки нових методик правовихованого процесу, адаптованих для різних соціальних груп українського суспільства. Процес правового виховання повинен бути наділений відповідними цільовими настановами для кожної з соціальних груп, що, в свою чергу, повинні одержати своє забезпечення у відповідних програмних документах. Нарешті, необхідно затвердити базову програму з правового виховання, що містила б усі основні напрямки реалізації правовиховної роботи, у розробці і впровадженні якої повинні бути зацікавлені як держава, так і все суспільство.

У сучасній Україні правове виховання дитини не тільки має здійснюватися починаючи з дошкільного закладу, але й бути частиною

виховання у сім'ї. Для реалізації цієї мети доцільним є створення серії підручників з правового виховання для дітей дошкільного віку. Ці підручники можуть складатися з наочних картинок, коміксів, повчальних історій, які приводять дитину до висновку про необхідність виконання норм права і моралі, поваги до інших людей, дбайливого ставлення до природи тощо.

Внесення змін потребують програми загальноосвітніх шкіл (гімназій, ліцеїв) у тих пунктах, що стосуються вивчення учнями правознавства. Курсу “Основи правознавства”, який вивчається у дев'ятому класі, а також курсів “Практичне право” і “Право людини”, які вивчаються далеко не в усіх школах, замало для формування та постійного активного розвитку правової культури учнів шкіл України. Вивчення правознавства має починатися з молодших класів і тим чи іншим чином викладатися протягом усього періоду навчання у школі. Крім того, учні повинні розуміти важливість своїх знань і вміти застосовувати їх у повсякденному житті. Такий підхід дозволить створити систему безперервного правового виховання і, певною мірою, контролювати процеси психологічного розвитку та дорослішання школярів. Серед навчальних дисциплін (тем), що можуть бути введені до програм загальноосвітніх шкіл: “Україна як член світового співтовариства: реальність і перспективи”, “Механізми реалізації людиною і громадянином своїх прав і обов'язків”, “Притягнення людей до відповідальності різних видів”, “Проблеми реалізації норм права та шляхи їхнього вирішення”, “Участь підлітків і молоді у трудових відносинах”. З указаних дисциплін (тем) доцільно створити окремі підручники або приділити їм значну увагу в підручниках із загальноправових тем.

Великої уваги потребує правове виховання студентів як тієї частини молоді, що стоїть на порозі дорослого життя, готується до несення повної відповідальності за всі свої рішення та сторони життя. В.Головченко й А.Потьомкін відзначають зниження рівня правової свідомості української молоді “порівняно з періодом кількарічної давності, коли саме молодь становила найбільш масову й активну силу в боротьбі за незалежність України” [5, с.100]. Сьогодні “зарозуміле ставлення деякої частини студентів до себе і оточуючих знаходить прояви у відкритій неповазі до людей, незалежно від їх віку або соціального статусу, що призводить не лише до порушення дисципліни, але й прав та свобод людини і громадянина... З великим побоюванням треба нам усім ставитися до зростаючої бездуховності, особливо серед молоді... Без цілеспрямованого виховання (у тому числі й правового) держава аж ніяк не може обійтися” [5, с.100-103].

Правове виховання студентів у вищих навчальних закладах має бути організовано на високому рівні й бути продовженням виховання, розпочатого у сім'ях, дошкільних закладах і школах. Випускники ВНЗ (як правило, люди віком 21-23 років) вже повинні вміти впевнено й чітко

використовувати норми базових нормативно-правових актів і механізми поведінки (певну послідовність дій) у значній кількості ситуацій, що мають юридичне значення. Серед них: влаштування на роботу і захист своїх трудових прав, купівля-продаж і оренда нерухомості та земельних ділянок, відносини із правоохоронними органами та судом (у ролі затриманого, підозрюваного, свідка, позивача, відповідача тощо).

Зважаючи на необхідність поширення правового виховання населення на всі вікові та соціальні категорії, важливим є формування і розвиток правової культури працюючої частини населення. Потрібною ця діяльність є не лише тому, що вказана частина населення забезпечує стабільність функціонування і розвиток окремих галузей та країни в цілому, але й тому, що велика кількість працюючих жителів України має дітей і від якості їхнього виховання великою мірою залежить розвиток підростаючого покоління.

“На місцях роботи людей мають бути особи, що проводять курс підвищення правових знань працівників (юрисконсульти або інші особи, які можуть виконувати такі обов’язки)” [6, с.92]. Доцільним є проведення занять з періодичністю 1-2 рази на місяць по 1,5-2 години. Завдяки такому підходу робітники зможуть отримувати нові юридичні знання, відновлювати у пам’яті знання, що були отримані ними раніше, та разом з лектором знаходити відповіді на свої питання. Крім того, лектор як знавець правознавства матиме можливість давати батькам поради щодо створення та покращення системи правового виховання їхніх дітей.

“На телебаченні та у пресі мають бути створені спеціальні передачі та рубрики, в яких кваліфіковані юристи роз’яснювали б певні принципи права та положення нормативних актів, роблячи їх зрозумілими для пересічних громадян, роз’яснювали б, як саме люди мають поводитися у тих чи інших ситуаціях” [6, с.92]. Такі передачі та рубрики мають бути спрямовані на підвищення рівня правової культури кожного жителя України шляхом роз’яснення механізмів поведінки у типових ситуаціях, в які потрапляють люди, й ознайомлення з найбільш поширеними нормативно-правовими актами.

Висновок. Таким чином, правове виховання є діяльністю, яка має на меті перетворення правових ідей і вимог на особисті переконання громадян і норму їхньої поведінки, розвиток правової культури і соціально-правової активності різних соціальних груп і прошарків українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Введение в философию: учебник для вузов в 2-х ч.; [под общ. ред. И.Л.Фролова]. – М.: Политиздат, 1989. – Ч.1. – 367 с.

2. История государства и права зарубежных стран: в 2 ч.; [под ред. О.А.Жиркова, Н.А.Крашенинниковой]. – М.: Норма, 2003. – Ч.1. – 624 с.

3. Право и культура; [под ред. В.С.Нерсисянц]. – М.: РУДН, 2002. – 423 с.

4. *Дмитрієнко Ю.М.* Актуальні аспекти теоретичної соціалізації посттоталітарної правосвідомості в контексті правового виховання / Ю.М.Дмитрієнко // Право і безпека. – 2003. – Т.2. – №2. – С.19-22.

5. *Головченко В., Потьомкін А.* Правові механізми формування правосвідомості студентів / В.Головченко, А.Потьомкін // Право України. – 2006. – №4. – С.100-103.

6. *Кінаш Ю., Кутиркін А.* Адміністративна відповідальність за куріння у заборонених місцях / Ю.Кінаш, А.Кутиркін // Право України. – 2007. – №4. – С.90-93.

ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ ГРАЖДАН УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Климова Г.П.

В статье анализируется сущность понятия «правовое воспитание», выделяются стадии осуществления правовоспитательного процесса, рассматривается адаптация системы правового воспитания к разным социальным группам и слоям украинского общества.

Ключевые слова: правовое воспитание, цели правового воспитания, стадии правового воспитания, социальные группы и слои.

LEGAL EDUCATION OF CITIZEN OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

Klimova G.P.

The essentiality of “legal education” has been analyzed; stages of fulfillment of legal education process have been distinguished adaptation of legal education system to different social groups and layers of Ukrainian society has been investigated.

Key words: legal education, aims of legal education, stages of legal education, social groups and layers.

УДК 321.01

*канд. філос. н., доц. Т.Є.Гетало,
канд. соціол. н., доц. О.М.Кузь*

ОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ

У статті проведено аналіз наявного дискурсу політики й політичного задля визначення евристичної траєкторії соціально-філософського витлумачення зазначених понять. Доведено, що акцент на дослідженні інституціонального рівня політики ототожнив системний аналіз даного феномена з аналізом політичної системи суспільства, а аналіз політичного процесу – з дослідженням виключно владних відносин, які створюють і відтворюють політичні інститути. Тому для того, щоб провести демаркацію меж поля політики, необхідно уточнити онтологічні засади політики як соціального явища, побачити політику в структурі соціальної реальності, для чого необхідно досягнути співвідношення соціального й